

ГУРТОК ДІЯЧІВ УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА В КОНТЕКСТІ МИСТЕЦЬКОГО ПРОЦЕСУ ЛЬВОВА 1920-х років

Тарас Стефанишин

*молодший науковий співробітник відділу наукового редагування
та видавничої справи ЛННБ України ім. В. Стефаника*

Розглянуто історію створення та функціонування у Львові першого загальнонаціонального українського мистецького об'єднання — Гуртка діячів українського мистецтва (ГДУМ). Відзначено його важливу консолідуючу роль. Проаналізовано виставкову, освітню й видавничу діяльність Гуртка у контексті культурно-мистецького процесу Львова 1920-х рр.

Ключові слова: українське мистецтво, мистецьке об'єднання, організація виставки, освітня й видавнича діяльність, культурно-мистецький рух.

The history of establishment and functioning of the first nation-wide Ukrainian Art Association — Circle of Ukrainian art figures (GDUM) is discussed. Its important consolidating role is noted. The exhibition, educational and publishing activities of the Circle in the context of cultural and artistic process of Lviv in 1920-ies are analyzed.

Keywords: Ukrainian art, Art Association, organization of exhibitions, educational and publishing activity, cultural and artistic movement.

Рассмотрена история создания и функционирования во Львове первого общенационального украинского художественного объединения — Кружка деятелей украинского искусства (КДУИ). Отмечена его важная консолидирующая роль. Проанализирована выставочная, просветительская и издательская деятельность Кружка в контексте художественного процесса Львова 1920-х гг.

Ключевые слова: украинское искусство, художественное объединение, организация выставки, просветительская и издательская деятельность, культурное и художественное движение.

Період між двома світовими війнами позначений бурхливим розвитком мистецького життя Львова, що його окреслюємо як своєрідний феномен у новітній історії української культури ХХ ст. Від початку 20-х рр. Львів на два десятиліття стає фактично епіцентром українського мистецького руху. До цього процесу спричинилось

чимало визначних особистостей, які створили у Львові перше українське загальнонаціональне об'єднання — Гурток діячів українського мистецтва (далі — ГДУМ).

На жаль, у сучасних культурологічних і мистецтвознавчих дослідженнях недостатньо висвітлено мистецький рух 1920-х рр. і, зокрема, діяльність ГДУМ. Натомість, коли йдеться про художній процес Львова міжвоєнного двадцятиліття, традиційно більше уваги дослідники приділяють 1930-м рр., й відповідно діяльності таких мистецьких угруповань, як *Artes* чи Асоціації незалежних українських митців (далі — АНУМ). Звичайно, такий підхід логічний й закономірний, адже 1930-ті рр. — це апогей мистецького розвитку Львова першої половини ХХ ст., але не слід забувати, що основу цього культурно-історичного феномену було закладено у 1920-ті рр.

Нагадаємо ряд чинників, що вплинули на пожвавлення українського суспільного, в тому числі й культурно-мистецького життя в Галичині, а відтак стали тими важливими імпульсами активізації мистецького процесу Львова.

Передовсім це — переїзд на початку 1920-х рр. до Галичини митців із Наддніпрянської України. Нові творчі сили, в основному, учні школи Мурашка та вихованці Української академії мистецтв у Києві, послідовники Г.Нарбута, М.Бойчука, братів Кричевських, значно пожвавили художнє життя Львова. Після поразки УНР до Галичини прибули П. Холодний-старший, П. Ковжун, В. Січинський, М. Бутович, В. Крижанівський, Р. Лісовський та ін.

Другим важливим фактором було навчання багатьох українських митців у художніх центрах Європи: Париж, Берлін, Ляйпціг, Краків, Варшава. Вони підтримували контакти із львівським мистецьким середовищем, й нерідко після студій повертались до Львова. Це сприяло поширенню європейських, авангардних течій в нашому мистецтві, й загалом скерувало його розвиток у русло новітніх світових тенденцій.

Перші два чинники та необхідність консолідувати українські мистецькі сили в Галичині та за кордоном сприяли утворенню упродовж 1920-х рр. літературно-мистецьких і художніх об'єднань, як-от: «Митуса», ГДУМ.

Одним із перших повоєнних творчих об'єднань була літературно-мистецька група «Митуса» (існувала у 1921–1922 рр.), заснована літераторами й художниками з Галичини й Наддніпрянщини,

недавніми учасниками визвольних змагань. Члени угруповання провели ряд культурно-освітніх заходів, заснували друкований орган — часопис з однойменною назвою (виходив у Львові у 1922 р.) [4].

Певним чином ця літературно-мистецька група спричинилась до створення суто художнього об'єднання — ГДУМ. Її друкований орган — журнал «Митуса» одним із перших інформував громадськість Галичини про створення ГДУМ, вмістивши в третьому, березневому числі за 1922 р. оголошення про організацію першої виставки Гуртка.

Хоча формально ГДУМ було започатковано 28 грудня 1921 р.* його активна діяльність розгорнулась лише 1922 р. Ініціаторами й співзасновниками ГДУМ були митці-емігранти — П. Холодний-старший, П. Ковжун, В. Січинський, Ю. Магалецький, С. Тимошенко, а також тодішні львів'яни — М. Голубець, О. Новаківський, О. Лушпинський та М. Осінчук із м. Закопане [6].

Пріоритетними напрямками своєї діяльності гуртківці визначили: захист й підтримку українських митців (правову й соціальну); організацію українських мистецьких виставок; виховання мистецької молоді в руслі національних традицій (періодично у пресі порушувалось питання про створення української мистецької академії); освітню й видавничу діяльність, зокрема видання фахового часопису.

Головне ж завдання ГДУМ полягало в об'єднанні провідних українських мистецьких сил — і не лише в Галичині, а й за її межами. З цією метою члени Гуртка налагодили контакти з багатьма відомими художниками, які працювали або навчалися у Парижі, Берліні, Ляйпцігу, Варшаві, Кракові, Перемишлі та інших містах.

У 1923 р. членами ГДУМ було вже близько 40 осіб, зокрема такі відомі митці, як О. Архипенко, сестри Кульчицькі, М. Бутович, А. Коверко, Л. Перфецький, З. Подушко, С. Борачок, В. Крижанівський, Р. Лісовський, Л. Гец та ін. Серед членів-симпатиків зазначались прізвища знаних громадських діячів, редакторів авторитетних часописів, як-от: Д. Донцов, Ф. Федорців [5].

Незмінним головою об'єднання був Петро Холодний, його заступником упродовж років обирали мистецького критика Миколу Голубця, секретарем — Павла Ковжуна, а згодом, наприкінці діяльності ГДУМ — Ярославу Музику.

* Документальні матеріали, пов'язані із створенням та діяльністю ГДУМ зберігаються у Державному архіві Львівської області (далі — ДАЛО).

Одна з ключових засад створення ГДУМ полягала у захисті (як соціальному, так і політико-правовому) українських митців у Польщі. Такий прецедент, чи радше випробування, трапилося (що характерно) з головою ГДУМ — П. Холодним. На початку листопада 1922 р. польська влада безпідставно арештувала митця. Маніфестація солідарності й спротив гдумівців був рішучий, що підтверджує опублікований у львівському часописі «Свобода» заклик «До артистів культурного світа», а далі уточнення: «Артист-маляр проф. Петро Холодний в тюрмі». У зверненні зазначалось, що особа П. Холодного «вповні аполітична» і приводом до його ув'язнення міг бути хіба наклеп, а далі вимагалось його негайно звільнити. Серед підписантів-членів ГДУМ зустрічаємо відомі прізвища й широку географію міст: Микола Анастасівський (Краків), Олександр Архипенко (Берлін), Роберт Лісовський (Варшава), Микола Голубець, Олекса Новаківський, Володимир Січинський, Володимир Пещанський (Львів), Леонід Перфецький (Париж) і т. д. Невдовзі П. Холодного звільнили.

Подальші зусилля гуртківців були скеровані на організацію суто мистецьких справ, зокрема виставок. Їм вдалось влаштувати чотири художні виставки, перша з яких відкрилась у червні 1922 р. у залах музею Наукового товариства імені Шевченка. У 1930-х рр. М. Голубець згадував про цю визначну подію: «Перша виставка Гуртка ... була задумана й проведена як мобілізація й перевірка сил українських образотворців, об'єднаних під гаслом національного мистецтва ... «Гвоздями» малярської частини виставки були картини Новаківського, який домінував своєю стихійною кольористикою, та картини й композиції Холодного, який, на протигагу Новаківському, приваблював глядача інтимністю, своїм сквородинівським самоопануванням і зразковою погодою духа» [1, с. 645-646].

Гуртківці розгорнули видавничу діяльність. Кожна виставка супроводжувалась виданням каталогу. Упродовж 1923 р. виходив літографічний бюлетень, що інформував про роботу й мистецькі акції ГДУМ. А в 1926 р. заходами Гуртка вдалось надрукувати фаховий журнал — «Українське мистецтво», ініціатором й редактором якого став М. Голубець [7]. Через фінансову скруту вийшло лише три числа журналу*. У ньому публікувалися репродукції творів, критичні

* С. Гординський у спогадах про АНУМ зауважує, що: «Голубецеве «Українське мистецтво» в 1920-х роках припинилось на третьому числі, четвертого видавець не зміг викупити у друкарні...» [2, с. 47].

матеріали, огляди й рецензії на найновіші мистецтвознавчі видання, мистецька хроніка. Постійними авторами «Українського мистецтва» були: Дмитро Андрієвський, Микола Голубець, Володимир Залозецький, Павло Ковжун, Володимир Січинський. Редакційна колегія значну увагу приділяла дизайну журналу. Оригінальне графічне оформлення в «українському стилі» обкладинки кожного числа, виконане А. Коверком чи Р. Лісовським, додавало естетичної ваги й загальною помітно відрізняло журнал від аналогічних іншомовних видань.

Так само з ініціативи М. Голубця було започатковано ГДУМ-івську серію окремих видань під тією ж назвою — «Українське мистецтво». У 1920-х рр. в цій серії вийшло три монографічні видання — «Архипенко» (1922 р.), «Долинський» (1924 р.), «Холодний» (1926 р.).

З 1926 р., після Четвертої виставки, діяльність ГДУМ занепала, хоч формально об'єднання проіснувало вісім років. Причина полягала у тому, що Гурток, хоч і виконав свою основну консолідуючу місію, все ж не зумів виробити чіткої ідеологічної платформи та визначитись зі стратегією в майбутньому. Давались взнаки й внутрішні протиріччя в межах організації, зокрема відмінні погляди на перспективи розвитку мистецтва. Частина гуртківців, переважно молодшої генерації, очолюваної П. Ковжуном, орієнтувалась на модерністські європейські тенденції, на відміну від старших колег, що й надалі сповідували національно-консервативні принципи образотворчості. У четвертій виставці П. Ковжун не брав участі, хоч був співорганізатором трьох попередніх.

Згодом, у 1930-х рр., М. Голубець цілком об'єктивно оцінив переваги й недоліки ГДУМ. Порівнюючи його із давнішими мистецькими угрупованнями, він писав: «Гурток, як колись Товариство для розвою руської штуки, виконав своє організаційно-перевірене завдання й мусив відійти в тінь минулого, а його місце мусила перейняти нова установа» [1, с. 646].

Такою новою установою стала вже на початку 1930-х рр. Асоціація незалежних українських митців (АНУМ). За висловом того ж М. Голубця, Асоціація виникла «на румовищах» ГДУМ, адже здебільшого (фактично — дві третини) лідери й члени нового творчого формування були колишніми гуртківцями, які зберегли й висталили контакти, досвід й напрацювання ГДУМ. Таким чином Гурток слугував радше надійним фундаментом для створення

АНУМ — об'єднання, яке послідовно дотримувалося задекларованих принципів авангардного мистецтва, національного за суттю та європейського й модерністського за формою, й значною мірою визначило вектор подальшого художнього процесу Львова.

* * *

Документальним підтвердженням функціонування ГДУМ ще наприкінці 1920-х рр. можемо вважати лист президії Гуртка до Митрополита Андрея Шептицького з приводу відзначення у 1928 р. 20-ліття наукової, творчої й громадської праці Миколи Голубця.

Додаток

Лист президії Гуртка Діячів Українського Мистецтва у Львові до Митрополита Андрея Шептицького [3]

«Ваша Всечесности!»*

Гурток Діячів Українського Мистецтва у Львові на своїм засіданні з дня 31 січня ц. р. підвівши підсумки мистецької, наукової і літературної праці свого Члена-Основника і довголітнього Секретаря Миколи Голубця, вирішив відсвяткувати 20-ліття Його праці, бо, власне, цього року минуло 20 літ з моменту, коли Микола Голубець виступив на письменницькому полі і з того часу не кидав пера, яке всеціло присвятив українському письменству, а в першу чергу українській мистецькій культурі. Сотні статей, начерків і студій з обсягу українського мистецтва в його минулому і сучасному, цілий ряд оригінальних та перекладних праць, кількадесять окремих публікацій і розвідок (25) мистецьких, наукових та літературних, це жнивो 20-літньої Його праці серед найтяжчих умов, а в деяких галузях Йому довелося виступати піонером.

Гурток Діячів Українського Мистецтва, оцінюючи як слід вагу вкладу, зробленого Миколою Голубцем в Українську культурну скарбницю, просить Вас не відмовитися від субscriбування певної квоти на Почесний Дар, який Гурток Діячів Українського Мистецтва рішив зложити своєму заслуженому Членові і прийняти участь в евентуальних товариських сходинах.

За президію Гуртка Діячів Українського Мистецтва у Львові

Голова П. Холодний, мистець-маляр

Секретар Ярослава Музикова, мистець-маляр

У Львові, 31 січня 1928.»

* Збережено мову й правопис оригіналу.

Емблема й видавнича марка ГДУМ. Автор П. Ковжун

Емблема-печатка ГДУМ. Автор Р. Лісовський

1. Голубець М. Мистецтво / Микола Голубець // Історія української культури : [в 15 зшитках] / під заг. ред. І. Крип'якевича. — Львів : Вид-во І. Тиктора, 1937. — Зшитки 10-14. — С. 453-660.
2. Гординський С. АНУМ (Спогади про Асоціацію незалежних мистців у Львові) / С. Гординський // Сучасність. — 1985. — Квіт. (чис. 4). — С. 47-65.
3. Лист президії Гуртка Діячів Українського Мистецтва у Львові до Митрополита Андрея Шептицького // ДАЛО. — Ф. 291, оп. 1, спр. 1. — Арк. 28.
4. Митуса (Львів). — 1922. — Чис. 1-4.
5. [Список членів й симпатиків ГДУМ] // ДАЛО. — Ф. 291, оп. 1, спр. 1. — Арк. 4.
6. [Список членів-основників ГДУМ] // ДАЛО. — Ф. 291, оп. 1, спр. 1. — Арк. 4.
7. Українське мистецтво (Львів). — 1926. — Чис. 1-3.